

Дмитро БАЙКЕНІЧ

КІЛЬКІСТЬ ТА МІСЦЯ РОЗСЕЛЕННЯ ДЕПОРТОВАНИХ УКРАЇНЦІВ ПОЛЬЩІ У СХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР (др. пол. 1940-х рр.)

У статті розглядається депортація українського населення з теперішніх теренів Польщі до УРСР, зокрема до її східних областей. Показані зміни планів розселення прибулих на початку процесу. Окреслені основні райони зосередження та кількість родин переселенців на сході радянської України у другій половині 1940-х рр.

Ключові слова: переселені, місця розселення, теперішні терени Польщі, УРСР.

Державна незалежність України, та, як наслідок, — національно-культурне відродження, виявили низку білих плям у радянському періоді історії українського народу. Одним із прикладів історичних прогалин був процес розселення українських етнографічних груп у період встановлення українсько-польського кордону в 40-х роках ХХ ст. Актуальним це стало після хвилі створення громадських організацій, об'єднань і товариств — «Лемківщина», «Надсяння», «Любачівщина» та інших у непритаманних для цих етнографічних груп географічних місцевостях Донбасу, Криму, південних областей України тощо.

Угода між Комітетом національного визволення Польщі та урядом УРСР про взаємну евакуацію українського населення з території Польщі до УРСР і польського населення з території України до Польщі від 9 вересня 1944 р. змінила ареал проживання понад 500 тис. українців. Найпершим документом, який безпосередньо стосувався географії розселення, можна назвати постанову № 1237/69 РНК УРСР і ЦК КП/б/У «Про реалізацію Угоди...» від 19 вересня 1944 р. Зокрема, у статті № 5 цього документа зазначалося: «Створити при РНК УРСР на період евакуації Управління, а при Облвиконкомах західних областей УРСР відділи з евакуації і розселення українського і польського населення...» [1, с. 152]. Це було закономірним кроком до вирішення багатьох проблем, пов'язаних із розселенням та влаштуванням депортованих. Житлове питання вирішувалося шляхом відселення польських сімей і вселення на їхні місця українців лише в західноукраїнських областях, що було також передбачене статтею № 9 зазначеної постанови.

Проте вже у вересні 1944 р. виявилася тенденція затягування виселення польського населення з УРСР до Польщі, яка суттєво вплинула на плани розселення депортованих. Переселення до колгоспів південних областей УРСР стало тенденцією перших місяців і, однозначно, поламало перспективні плани розселення в Західному регіоні. Згідно з новим розподілом, розміщенням переселенців мав займатися Наркомзем УРСР, який 21 жовтня 1944 р. вніс до ЦК КП/б/У відповідні пропозиції. Згідно з ними, орієнтовна кількість населення, яке треба було прийняти, становила 240 тис. чол., або 60 тис. господарств. З них 192 тис. осіб (80%) планувалося поселити в західних областях, а 48 (20%) — у східних [28, с. 134]. Останніх плану-

валося розселити в колишніх німецьких, грецьких, болгарських та інших колоніях, що лежали після війни в руїнах. Тобто, вже у перший місяць роботи переселенських комісій відбулися зміни в географії направлення на розселення українських переселенців із теперішніх теренів Польщі.

З направленою протягом жовтня — листопада 1944 р. із Закарзоння до південних областей кількістю переселенців радянська влада на місцях впоратися не змогла: наростали проблемні моменти у розташуванні та господарському влаштуванні. Головним серед інших було житлове питання. Від його вирішення залежала як географія розташування, так і кількість депортованих у кожній області УРСР.

Зважаючи на проблемні моменти у прийомі переселенців, у грудні 1944 р. уже було складено третій план (Додаток А). За цим планом найперспективнішими областями розселення визначалися: Ворошиловградська, яка надавала 8729 місць для сімей депортованих, Запорізька — 8283, Миколаївська — 7671, Сталінська — 7293 тощо [2, арк. 107; 27, с. 235]. Основною метою розширення географії розселення прибулих був усім знайомий радянський плановий резерв. Саме нововведені до географії розселення області брали на себе план резерву на розміщення 22501 родини депортованих із загального резерву по 11 східних областях у 24636 сімей. Так, до Ворошиловградської області планувалося направити 2800 родин, а резерв до цієї ж області складав 5929, до Сталінської — 5400, резерв області — 1893, до Харківської — 1600 сімей, резерв складав — 4000 [13, арк. 133; 14, арк. 133].

Станом на 1 січня 1945 р. до Західного регіону розселення було подано 3862 заяви, Південного — 34349, а до Східного — лише 6. В інші області УРСР — 14. Такий стан речей не відповідав плановим програмам відновлення та відбудови промисловості й колгоспів центральних і східних областей України. Тому, починаючи з весни 1945 р. і завершуючи липнем 1946 р., географію розселення переселенців повністю визначали референти на місцях виходу в Польщі. Це підтверджує збільшення кількості депортованих, прибулих на терени Східного регіону в 1945 р.: станом на 15 червня — 5256 сімей кількістю 21873 особи; 15 жовтня — 9816 сімей кількістю 43157 осіб.

Наприкінці березня 1945 р. у Південний і Східний регіон прибуло 93,1% українців із Польщі або

19796 родин (71839 осіб) [22, арк. 162—165; 23, арк. 35—39]. Надалі кількість переселенців, що направлялись за Збруч, у відсотковому відношенні до загальної кількості депортованих постійно зменшувалася (Додаток Б). Так, станом на 1 вересня 1946 р.: у Західному регіоні розселення знаходилося 77885 сімей кількістю 309867 осіб; у Південному — 22611 сімей кількістю 106237 осіб; у Східному — 10033 сімей кількістю 44378 осіб; в інших областях — 6 сімей кількістю 18 осіб [24, арк. 262—265].

Цікаво розглянути географію розселення та кількість депортованих у східних областях УРСР. На цьому терені прибулих розмістили у 12 районах Ворошиловградської, 22 — Сталінської та 10 — Харківської областей. Частина з них опинилась у колишніх німецьких колоніях. Так, переселенці, які потрапили до Ворошиловградської області, були розміщені групами у колишніх німецьких колоніях, що розташовувалися в Краснодонському, Ново-Айдарському, Ново-Світлівському, Старобільському та Успенському районах. З 301 родини прибулих планувалося створити 9 переселенських колгоспів. Та лише 25 січня 1946 р. ці громади у німецьких колоніях створили переселенські колгоспи: 4 — в Успенському і по одному колгоспу в Новосвітлівському, Старобільському і Ново-Айдарському районах [26, с. 3; 4, арк. 15—16; 5, арк. 24—24 зв.; 6, арк. 25—25 зв.; 12, арк. 26].

У Сталінській області депортовані також потрапили до колишніх німецьких колоній, але самостійних переселенських колгоспів створено не було, тільки у колгоспі «Червона поляна» Старобешівського району евакуйовані родини склали 50% його членів (з 29 — 15 депортованих) [25, с. 64]. У Харківській області не було створено самостійних колгоспів із переселенців, хоча спершу вони «мали бажання організуватися в самостійний колгосп...» [11, арк. 118]. З часом планувалося розвантажити лише Близнюківський район і перемістити депортованих у німецькі колонії № 1 і № 2 Тавежнянської та № 3 Олександрівської сільрад Сахновціанського району, де можна було розмістити близько 50 родин. Запропонований варіант об'єднання у переселенські колгоспи було відхилено самими українцями через певні незручності повторного переселення [7, арк. 2; 8, арк. 40; 10, арк. 102—102 зв.].

Основна кількість депортованих, яка прибула до східних областей УРСР, походила з сіл Західної

Додаток А
Управление СНК
УССР по эвакуации.
2 декабря 1944 года

/ Подгорный /

ПЛАН

расселения по областям эвакуируемых с территории Польши
/ по плану № 3 Управления по переселению /

№ пп	Название уездов	Всего семей	В том числе по областям / семей /														
			Одесская	Днепропетровская	Херсонская	Запорожская	Николаевская	Кировоградская	Сталинская	Ворошиловградская	Харьковская	Полтавская	Сумская				
1.	Белгородский	2900	—	300	—	1200	400	400	600	—	—	—	—	—	—	—	—
2.	Владавский	4500	—	800	600	700	1200	1200	600	—	300	—	—	—	300	—	—
3.	Грубешувский	5100	300	1800	500	800	1000	1000	400	—	—	—	—	—	—	—	—
4.	Замостьевский	400	—	200	200	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5.	Красноставский	800	300	—	—	—	—	300	200	—	—	—	—	—	—	—	—
6.	Кросновский	900	300	—	—	—	—	300	300	—	—	—	—	—	—	—	—
7.	Лисковский	3100	300	200	400	400	800	800	600	—	400	—	—	—	—	—	—
8.	Любачувский	2600	400	—	—	800	600	600	—	—	800	—	—	—	—	—	—
9.	Перемышльский	2800	—	—	700	400	800	800	600	—	300	—	—	—	—	—	—
10.	Санокский	3900	400	200	1200	1000	400	400	300	—	—	—	—	—	—	—	—
11.	Томашувский	7300	800	500	1200	1300	1000	1000	1000	300	300	300	300	300	300	300	300
12.	Хельмский	5700	400	1600	800	800	500	500	—	300	400	300	300	300	300	300	300
13.	Ярославский	2700	400	—	400	500	—	—	800	—	300	—	—	—	—	—	—
	Итого	42700	3600	5600	6000	7900	7300	1000	5400	1000	2800	1600	900	600	600	600	600
	Резерв	24636	388	643	350	383	371	4488	1893	4077	5929	4000	4077	2114	2114	2114	2114
	Всего	57886	3988	6243	6350	8283	7671	5488	7293	5488	8729	5600	4977	2714	2714	2714	2714

/ БАТРУК /

РЕФЕРЕНТ ГЛАВНОГО УПОЛНОМОЧЕННОГО
ПРАВИТЕЛЬСТВА УССР ПО ЭВАКУАЦИИ

ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Т. 1. — Стр. 3. — Арк. 133.

Додаток Б

Інформація «Про хід евакуації українського населення з території Польщі до районів УРСР» станом на
01.05.1946 р.

Області розселення переселенців	Кількість родин	Кількість Осіб
Запорізька	8574	31211
Одеська	6875	24474
Дніпропетровська	5637	21349
Херсонська	4660	16392
Миколаївська	3862	12804
Сталінська	3044	13201
Кіровоградська	2299	10240
Полтавська	1910	8171
Ворошиловградська	1348	6317
Харківська	929	4241
Сумська	553	2208
Вінницька	6	18
всього по Східних областях:	39697	150616
Тернопільська	21969	90150
Львівська	11550	44266
Дрогобицька	5613	21553
Волинська	3642	12287
Станіславівська	3162	11799
Рівненська	1038	3793
всього по Західних областях:	46974	183848
загалом:	86671	334474

ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 2606. — Арк. 262—265.

Лемківщини. Наприклад, із Горлицького повіту до районів Ворошиловградської області було направлено 307 родин переселенців, а саме до залізничних станцій розвантаження: Лисичанськ — 141 родина, Бразоль — 162, Старобільськ — 2, Новий Айдар — 1, Ровеньки — 1; до Сталінської області: Іловайськ — 2, Сталіно — 1, Добропілля — 73, Авдіївка — 5, Красногорівка — 228, Гаврилівка — 1; до Харківської області: Близнюки — 327, Переддонбасівка — 127, Харків — 1 та Богодухів — 84 [3, арк. 40]. З Ясельського повіту до станцій Ровеньки, Старобільськ, Новий Айдар Ворошиловградської області було направлено 604 родини переселенців; до Деміївки, Доброполя, Іловайська Сталінщини — 1087; до Змієва Харківщини — 32 [19, арк. 8; 20, арк. 14—15]; з Ново-Санчівського

повіту до станцій Довжанська, Верхня-Дуванка, Новий Айдар, Ровеньки Ворошиловградщини прибуло 548 родин, до Барвеноково, Рой, Іловайська, Добропольє Сталінщини — 719, а до Дубово, Маночоновки, Краснопавлівки і Краснограду Харківщини — 317 [17, арк. 32—33; 18, арк. 34—40].

Закерзонці з інших повітів Польщі були досить нечисленними у загальній кількості. Наприклад, з Володавського повіту до східних областей УРСР було направлено лише 19 родин: 15 до Сталінської та 4 до Харківської [16, арк. 49]; 178 родин (702 особи) з Білгорайського виїхали до Сталінської області, де розвантажились на станціях в Артемівську (46 господарств), Маріуполі (113) і Сталіно (19) [15, арк. 44]; до Ізюмського району Харківської області прибуло 33 родини або 117 переселенців з Білостоць-

Додаток В

Кількість переселенців із Польщі на території Ворошиловградської,
Сталінської та Харківської областей станом на 01.01.1950 р.

№	Район проживання	Кількість родин	Кількість осіб
1.	Успенський	99	449
2.	Новоайдарський	86	431
3.	Ровеньківський	31	135
4.	Олександрівський	12	49
5.	Старобільський	11	31
6.	Свердловський	9	30
7.	Новосвітловський	7	24
8.	Станично-Луганський	5	24
9.	Білокуракінський	3	16
10.	Боково-Антрацитівський	3	11
11.	Краснодонський	2	11
12.	Попаснянський	1	6
13.	Кам'янобрідський	1	3
всього по Ворошиловградській області:		270	1220
1.	Старобешівський	96	359
2.	Тельманівський	82	359
3.	Селидовський	77	273
4.	м. Макіївка	41	112
5.	м. Горлівка	37	109
6.	Костянтинівський	36	116
7.	Мар'їнський	34	125
8.	Авдіївський	31	120
9.	Червоноармійський	28	123
10.	Новомлинівський	23	113
11.	Волновахський	23	100
12.	Андріївський	22	98
13.	м. Жданово	22	59
14.	Харцизьський	21	102
15.	Амвросіївський	21	77
16.	Володарський	20	67
17.	Добропільський	19	64
18.	Ольгинський	16	70
19.	Дзержинський	10	48
20.	Катківський	7	27
21.	м. Єнакієво	7	15
22.	Приморський	6	24
23.	Артемівський	5	25
24.	м. Слов'янськ	3	10
25.	Сніжнянський	1	5
всього по Сталінській області:		688	2610
1.	Близнюківський	43	162
2.	Коломакський	29	144
3.	Богодухівський	27	134
4.	Лозовський	18	78
5.	Харківський	10	36
6.	Барвенківський	6	39
7.	Зміївський	4	16
8.	Ізюмський	2	5
всього по Харківській області:		139	614
загалом по східним областям:		1097	4444

ЦДАВОВУ. — Ф. 4626. — Оп. 1. — Спр. 66. — Арк. 95; Спр. 68. — Арк. 142; Спр. 69. — Арк. 183.

кого повіту [9, арк. 39]; з інших повітів лише 8 родин або 20 осіб [21, арк. 7].

Значні недоліки у роботі місцевої влади щодо влаштування депортованих, проблеми з кліматичною та культурно-релігійною адаптацією призвели до масового виїзду прибулих. Станом на січень 1950 р. у східних областях УРСР мешкало 4444 депортованих із теперішніх теренів Польщі українців (Додаток В). Переселенці, які втрималися на місцях, були мало згуртовані та досить швидко асимілювались в радянському суспільстві, про що свідчить їх внутрішньо обласна трудова міграція. Остання значно змінила географію проживання депортованих родин, розпорошивши їх по всіх районах східних областей.

Таким чином, заселення східних областей України депортованим населенням із теперішніх теренів Польщі було сплановане і відповідало польсько-українським міждержавним відносинам, загально-республіканським і регіональним потребам. Хоча це була і незначна кількість населення (близько 5300 родин українців Закарпаття), але вона заповнила відчутну демографічну прогалину в колишніх німецьких колоніях і місцевостях винищеного війною місцевого населення. Розселення більш ніж 20 тис. етнічних українців привнесло в 44 райони регіону значний робітничий, культурний і духовний внесок, який відчутний і сьогодні.

Подаємо додатки А—В (мовою оригіналу), в яких містяться відомості з Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ) та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (ЦДАГОУ) про стан розселення переселенців з Закарпаття у східні райони України.

1. Архів Міністерства внутрішніх справ і адміністрації республіки Польщі, Державний архів Служби безпеки України. — Варшава ; Київ : В. в. 2000. — Польща та Україна у 30—40-х рр. XX століття: невідомі документи з архівів спецслужб. — 1008 с.
2. Державний архів Луганської області (далі: ДАЛО). — Ф. Р-1779. — Оп. 3. — Спр. 31. — Лист начальника Управління від 27.12.1944 р. щодо плану розселення українських переселенців із Польщі у Ворошиловградській області — 369 арк.
3. ДАЛО. — Ф. Р-2256. — Оп. 1. — Спр. 108. — Урядова телеграма Мінфіну УРСР № 1007.47 від 10.07.1946 р. щодо завершення операцій розрахунків із переселенцями до кінця 1946 р. — 179 арк.
4. ДАЛО. — Ф. Р-3474. — Оп. 1. — Спр. 1. — Постанова Виконкому Ворошиловградської Облради і Бюро Обкому КП/б/У «Про територіально-господарське влаштування українського населення, переселеного з Польщі до Успенського району від 25.01.1946 р.» — 66 арк.
5. ДАЛО. — Ф. Р-3474. — Оп. 1. — Спр. 1. — Постанова Виконкому Ворошиловградської Облради «Про господарсько-територіальне влаштування українського населення, переселеного з Польщі по Новосвітловському району» б. д. — 66 арк.
6. ДАЛО. — Ф. Р-3474. — Оп. 1. — Спр. 1. — Постанова Виконкому Ворошиловградської Облради «Про господарсько-територіальне влаштування українського населення, переселеного з Польщі по Ново-Айдарському району» б. д. — 66 арк.
7. Державний архів Харківської області (далі: ДАХО). — Ф. Р-3858. — Оп. 3. — Спр. 517. — Акт перевірки стану житлових будівель колишніх німецьких колоній Судиха і Тавезня від 29.03.1946 р. — 98 арк.
8. ДАХО. — Ф. Р-3858. — Оп. 3. — Спр. 517. — Акт проведення огляду будівель представниками переселенців, які з метою розвантаження Близнюківського району мали переселитися до колишніх німецьких колоній Сахновщанського району від 19.04.1946 р. — 98 арк.
9. ДАХО. — Ф. Р-3858. — Оп. 3. — Спр. 360. — Відомості про прибуття українського населення, евакуйованого з Польщі в УРСР та його розселення по Ізюмському району з 13.04. — 20.08.1945 р. — 109 арк.
10. ДАХО. — Ф. Р-3858. — Оп. 3. — Спр. 364. — Доповідна записка старшого інспектора бюро обліку та розподілу робочої сили Харківського Облвиконкому від 11.02.1946 р. щодо вільного житла в колишніх німецьких колоніях Сахновщанського району. — 120 арк.
11. ДАХО. — Ф. Р-3858. — Оп. 3. — Спр. 364. — Доповідна записка від 01.04.1946 р. «Про надання допомоги та господарчого устрою українського населення, евакуйованого з Польщі до УРСР по Харківській області». — 120 арк.
12. Центральный державный архив вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВОВУ). — Ф. 4626. — Оп. 1. — Спр. 28. — Інформація про організацію окремих переселенських колгоспів по Ворошиловградській області станом на 25.03.1946 р. — 115 арк.
13. ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Т. 1. — Спр. 2. — Плани розселення українського населення з Польщі станом на 11.1944 р. — 158 арк.
14. ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Т. 1. — Спр. 2. — Плани розселення українського населення з Польщі станом на 12.1944 р. — 158 арк.
15. ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Спр. 50. — Довідка про виконання плану розселення по Білгородському району станом на 25.12.1945 р. — 62 арк.

16. ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Спр. 51. — Довідка про виконання плану розселення по Володавському району станом на 25.12.1945 р. — 73 арк.
17. ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Спр. 59. — Довідка про виконання плану розселення переселенців із Ново-Санчівського району Краківського воєводства б. д. — 52 арк.
18. ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Спр. 59. — Довідка про відправлені ешелони по Ново-Санчівському у району Краківського воєводства б. д. — 52 арк.
19. ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Спр. 66. — Заключний звіт про евакуацію населення з Ясельського району б. д. — 20 арк.
20. ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Спр. 66. — Довідка про відправлені ешелони по Ясельському району б. д. — 20 арк.
21. ЦДАВОВУ. — Ф. 4959. — Оп. 1. — Спр. 67. — Заключний звіт про прийняте до евакуації та про евакуйоване населення і відправлені вагони по Любліну, інших районах від 09.08.1946 р. — 13 арк.
22. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі: ЦДАГОУ). — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 1468. — Інформація про хід евакуації українського населення з Польщі станом на 01.01.1945 р. — 329 арк.
23. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 1468. — Інформація про хід евакуації українського населення з Польщі станом на 15.04.1945 р. — 329 арк.
24. ЦДАГОУ. — Ф. 1. — Оп. 23. — Спр. 2606. — Інформація про хід евакуації українського населення з території Польщі до районів УРСР станом на 01.05.1946 р. — 279 арк.
25. Алфьоров М. Депортації українського населення в Донбас 1944—1949 рр. / М. Алфьоров // Схід. — 2004. — № 3. — С. 2.
26. Алфьоров М. Слідами депортації / М. Алфьоров // Донецщина. — 2000. — 2 червня. — № 33. — С. 2.
27. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / В. Сергійчук. — Тернопіль : Тернопіль, 1997. — 440 с.
28. Цепенда І. Українсько-польські відносини 40—50-х років ХХ століття: етнополітичний аналіз / І. Цепенда. — К., 2009. — 387 с.

Dmytro Baykenych

ON NUMBER AND PLACES
FOR SETTLEMENT OF UKRAINIANS
DEPORTED FROM POLAND
IN THE WESTERN REGIONS
OF UKRAINIAN SSR

In the article has been considered deportation of Ukrainian population from Poland to Ukrainian SSR, in particular to eastern regions of the country. The study has brought some data on changes in planes of settling the deportees at the very beginning of the process. Main points of concentration and the number of families re-settled to the east of Soviet Ukraine in the second half of 1940s have been marked.

Keywords: population, deportation, Poland, Ukrainian SSR, settlement, Transcurzonnia.

Дмитро Байкенич

КОЛИЧЕСТВО И МЕСТА РАССЕЛЕНИЯ
ДЕПОРТИРОВАННЫХ
ИЗ ПОЛЬШИ УКРАИНЦЕВ
В ВОСТОЧНЫХ ОБЛАСТЯХ УССР

В статье рассмотрена депортация украинского населения из Польши в УССР, её восточные области. Показаны изменения в планах расселения прибывших в начале процесса. Обозначены основные районы сосредоточения и количество семей переселенцев на востоке советской Украины во второй половине 1940-х гг.

Ключевые слова: население, депортация, Польша, Украинская ССР, Закарпатье.